

„A témáimban összerakott világ szépségeit akarom bemutatni”

Beszélgetés Dr. Erb Mariával

A Magyarországi Németek Kutatási és Tanárképzési Központja számos tudományos sorozatot gondoz, s több – a magyarországi németiség anyagi, szellemi és nyelvi kultúrájával összefüggő – projektet koordinál. Vezetője, **Dr. Erb Maria** nyelvész, a budapesti ELTE BTK Germanisztikai Intézetének docense, aki 2012-ben kapta meg a magyarországi németek legmagasabb kitüntetését, az Aranytűt, egyben hallgatója, **Miskei Réka** a Koch Valéria díjat. A központvezető asszonyt gyerekkoráról, kutatásairól, a tanítás és a tudományos munka kapcsolódási pontjairól, valamint a magyarországi német anyanyelv helyzetéről kérdeztük.

– A történelem és régészet iránti korai érdeklődése miként kapcsolódik a nyelvészethez?

– Amikor *Manherz* Károly tanár urat köszöntöttük hetvenedik születésnapján – s egyúttal Germanisztikai Intézetünk húsz éves fennállását is ünnepeltük –, volt tanítványaként én mondhattam egy igen személyes hangú méltatást. (A laudáció *Best of Manherz* címen megjelent a *Barátság* 2012/2. számában – a szerk.) A köszöntőben elmeséltem, hogy döntésemben a tanár úrnak is szerepe volt. Egyáltalán nem nyelvésznek, hanem történésznek, illetve régésznek készültem. Egész kis koromtól kezdve sokat olvastam, 1961-es születésű vagyok. Amikor a szüleimtől zsebpénzt kaptam, később is mindig könyvekre költöttem. Nagyon sokat olvastam általános iskolás koromban is, kicsit koravén módon állandóan könyv volt a kezemben. A pécsi Leówey Klára Gimnázium Német Nemzetiségi Tagozatán tanultam. Minden hétre kaptam egy bizonyos összeget a szüleimtől. Nem sokat, mert hát sosem álltunk úgy. Tudtam, hogy 13 forint 20 fillér a vonatjegy Véméndre, annyit mindig félretettem. A fennmaradó összeg nagy részéből is (mert azért néha a nem túl nívós kollégiumi kosztot is ki kellett egészíteni) könyveket vettem. Ezek mindig történelmi tárgyúak voltak. Amibe először nagyon beleolvastam magam, az az ókori görög történelem és mitológia volt, amik egyszerűen lenyűgöztek.

Gimnáziumi és egyetemi éveim alatt minden nyáron két hónapot pécsi ásatásokon dolgoztam. Ha ma visszajutok Pécsre, akkor szinte nincs olyan ma már megtekinthető műemlék, ahol én ne turkáltam volna a földet. A ferences kolostor, Memi pasa fürdője, a domonkos kolostor, a Török kút, a Jókai úti polgárház – többek között ezeken a helyszíneken munkálkodtam. Nagyon szerettem részt venni ezekben, bár hajnalban kellett kelnem – vonattal jártam be Pécsre –, és csak este nyolcra értem haza.

Akkor még két szakos jelentkezés volt. Az egyetemen úgynevezett A-szakként nem indítottak régész-képzést, tehát előbb be kellett kerülni, és csak má-

sodik, azaz „B”-szakként lehetett felvenni. Számomra a történelem biztos volt mint első szak, és mivel azt gondoltam, hogy németül viszonylag jól tudok, így az lett a másik szakom. Hallgattam persze régészetet is.

– *A kerülőutak az egyetemen mégis szerves egységgé forrtak össze...*

– Másodévbén német szakon *Manherz* tanár úr „A magyarországi németek” címmel speciális kollégiumot hirdetett, s mivel egy ilyen „speckoll”-t el kellett végeznünk, elmentem erre, majd ott ragadtam. Egyetemi pályafutásomban van egy másik fontos tanár is: *Juhász János*, aki fantasztikus tudású, elismert kutató volt. Ő tartotta nekünk a *Bevezetés a nyelvészetbe*, illetve a *Mai német nyelv rendszere* című előadásokat. A szemináriumain sosem ő tett fel kérdéseket, az a mi dolgunk volt. Ez sokkal nehezebbnek bizonyult, mint egy egyszerű felelet, hiszen át- és tovább kellett gondolni az előadásokon hallottakat. Ott ébredtem rá először a nyelvészet szépségeire, a nyelvi és nem nyelvi dolgok közötti összefüggésekre.

Otthon, gyerekkoromban viszonylag korán tettem bizonyos megfigyeléseket. Annak idején ezeket természetesen nem tudtam tudományosan elhelyezni semmiféle rendszerbe, de azt láttam, hogy vannak olyan magyar jövevényszavaink, amik teljesen alkalmazkodtak a nyelvjárási hangrendjéhez. Ezt részben viccesnek, részben tanulságosnak tartottam.

A régészetben sem elsősorban a falak érdekelték, a használati tárgyak, ékszerek, pénzürmék, a sírmellékletek: mindig az embert, a közösséget próbáltam elképzelni a tárgyak alapján. Azt, hogy milyen életük lehetett. Nem a ház a fontos, hanem, hogy mi módon laknak benne. Nem a mese a fontos, hanem a mesélés, nem a ruha, hanem annak a viselése – úgy, ahogy *Schwieterung* mondja. Bizonyos

„Három generáció”.

Erb-nagyanyám népviseletben, édesanyám, no meg én pólyában, két hónaposan. Azt hiszem, ez a kép sokat elárul a családkról: mindketten rám néznek, egyikőjük sem a kamerába, arcukon féltő szeretet és talán némi büszkeség, megelégedettség is látható.

kerülőutakon jutottam tehát a nyelvészethez, de ha belegondolok, az az ága, amit én művelek, logikusan következik a történelmi, történeti, kultúrtörténeti érdeklődésemből, hiszen nagyon interdiszciplináris.

– Mit kapott gyermekkorában a vémenői sváb családban útravalóul?

– Nagyon sok mindent. Először is a nyelvet. Magyarországi német családból származom, hosszú nemzedékekre visszavezethető módon, anyai és apai ágon is. Nálunk otthon a világ legtermészetesebb dolga volt, hogy nyelvjárásban beszélünk. Én így nevelkedtem. Volt két fantasztikus nagyanyám. Az anyai nagyanyám korán meghalt, hat-hét éves voltam akkor, de nagyon tiszta emlékeim vannak róla. Életvidám, csupa szív asszony volt, korántsem könnyű életúttal. (De ugyan kinek volt akkor az?) 1968-ig, halálukig, apai nagyszüleimmel egy háztartásban éltünk. Egyikőjüket sem hallottam soha magyarul beszélni, de a másik nagymamámat is csak a németül nem tudó szomszédokkal, falubeliekkel. Ő 1969-ben, nagyapám halála után költözött hozzánk, és élete végéig velünk élt. Róla is csupa nagyon szép emléket őrzök.

Háromgenerációs családban nőttem fel, ennek minden előnyével. Én a mai napig használom a nyelvjárást, nekem ez az anyanyelvem. Ez nem csak annak köszönhető, hogy nagyszülőkkel éltünk együtt, hanem a szüleimnek is. Nagyon-nagyon szép, szeretetteljes gyerekkorom volt, szüleimnél mindig a gyerekek – öcsém és én – álltunk első helyen, amiért a mai napig hálás vagyok nekik. Édesapám sajnos 2006-ban meghalt, de máig a fülemben cseng az a mondata: „Elvehetik a földet, elvehetik a házat, mindent elvehetnek, de azt, hogy én a saját gyerekeimmel hogyan, milyen nyelven beszélek, azt nekem semmilyen törvény nem írhatja elő”. Ehhez azért még a hatvanas években is nem kevés bátorság és tartás kellett.

Ezt kaptam én otthonról, amit megpróbálok továbbvinni, továbbadni. A nyelvjárás nekem nagyon fontos. Édesanyámmal – személyesen vagy telefonon – ma is csak így beszélünk. Mivel tudom, hogy minden „médiaszereplésemet” követi, így ezt az interjút is el fogja olvasni (Ilyenkor olyan, mintha itt lennél – szokta mondani), hadd üzenjek neki innen is: *Mami, tankschee fier ales!*

– Az anyanyelv mellett mit kapott még?

– Azt a fajta tartást, és azokat az életvezetési normákat, amiket otthon tapasztaltam, megéltem. Bár ez itt most úgy fog hangzani, mint egy sváb „sztereotípiakatalógus”, mégis felsorolom: a munka szeretetét, a munka becsületét, az alaposítást, a szorgalmat, a feladat-tartást, de ugyanakkor a nem dicsekvést, a nem kifelé élést, az összetartást is. A háború utáni évtizedekben nem volt feltétlenül könnyű svábnak lenni – ezért azt hoztam még magammal, hogy nekünk pont ezért mindig többet kell teljesítenünk. Azért az a kis baranyai falu nagyon messze volt Budapeستől, és nem is elsősorban földrajzi értelemben.

Azt, hogy az olvasottságnak, tudásnak és műveltségnek értéke van, ezt is otthonról hoztam. Szüleim nagyon büszkék voltak, amikor elsőgenerációs értelmiségiként megkaptam a diplomámat. Bár édesapám az akkori vagyoni helyzetük miatt nem tudott tanulni – a helyi sajtüzemben dolgozott művezetőként, több szabadalmaztatott újítás is fűződött a nevéhez –, nagyon olvasott ember volt. Ugyanez érvényes apai nagyapámra is, aki a paraszti sorban nagyon boldogtalannak érezte magát. A családi legendárium szerint nem egyszer fordult elő, hogy kiment trágyázni, kapálni, s mivel órák után sem került elő, nagyanyám utánanézett. Ott találta az ól, a föld mellett, kezében könyvvel. A munkát persze még el sem kezdte. Folyóiratokra fizetett elő, éneket jegyzett le, verseket írt. Ez a füzet nálam van, a magyar jövevényszavakról írt monográfiámban már felhasználtam belőle részeket.

– A tárgyi örökség iránti tisztelet is meghatározó...

– A normák és minták mellett kézzelfogható dolgokat, tárgyakat is hoztam magammal a szülői ház-

ból. Ezek mind a mai napig körülvesznek a lakásunkban. Restauráltattunk két, az előző század fordulóján készült ónémet komódot, Szélig-nagyapám 1933-ban készült stafíringos ládáját, az egyik 1945 után kitelepített apai nagynéném 1937-ben szintén stafíringba kapott stelázsiját, amelyen nagyon jól és jelzésértékűen megfér kedvenc íróm, Jókai százkötetes életműsorozata, magyar irodalmi művek általam gyűjtött német fordításai, XIX. századi német népis-kolai ábécéskönyvek, dédnagyapám olvasószemüvege és zsebórája, nagyanyám imakönyve a „Kleiner Himmelschlüssel” s egy kerámia Szűz Mária szobor.

Ünnepnapokon Erb-nagyanyám régi táljában szolgálom fel a levest, de velünk „él” a komatálja is. A lakás egyik falán üveg alatt régi családi fotók, képeslapok s más dokumentumok: többek között születési anyakönyvi kivonatok, szerződések, egyleti tagsági könyvecskék, Erb-nagyapám katonai leszerelő lapja, hadifogoly igazolványa. Nem utolsó sorban ott van nagyszüleim vagyonekobbzási határozata is 1949-ből, amelyet egy „Idézés bűnügyben” című formanyomtatványra gépeltek. Az ember sose felejtse el, honnan jött!

– *A nyelvjárást Ön is továbbhagyományozza a gyermekeinek?*

– Igen, ez sosem volt kérdéses, bár Budapesten lakunk, pár száz méterre a Hősök terétől. Már nagyon korán elhatároztam, hogy a gyermekeimmel németül fogok beszélni, s tudatosan a nyelvjárás és nem az irodalmi német nyelv mellett döntöttem. Több szempont alapján határoztam így. A legfontosabb az érzelmi kötődés volt. Mint említettem, nekem ez az anyanyelvváltozatom, s úgy gondoltam, hátha ezzel is sikerül az élettartamát egy nemzedéknyi idővel meghosszabbítani. Szóltak „pragmatikus” érvek is emellett. A zárt német nyelvterületen a nyelvjárásoknak, regionális nyelvváltozatoknak a mai napig nagyon komoly szerepük van a beszélt nyelvben. Azt az előnyt tehát, amit ezzel kapnak, nem akartam tőlük elvenni. A Hochdeutsch (az irodalmi német) elsajátítható az iskolában. Abból autentikus módon nyelvjárást megtanulni nemigen lehet.

A gimnázium kollégiumában még nagyon sokan voltunk, akik nyelvjárást beszélünk. Esténként összehasonlítottuk, hogy kinél mit és hogyan mondanak. Beszélgettünk arról is, hogy a nyelvjárás meddig hagyományozódik még, s a többség borúlátón nyilatkozott. Határozottan állítottam, hogy az én gyerekeim fognak tudni svábul. 16-17 éves lehettem! Az egyik szobatársam megkérdezte, hogy mi erre a biztosíték? Azt válaszoltam, egy garancia van, az, hogy a gyerekeknek én vagyok az anyukájuk, más biztosíték nem is kell.

– *Ez a legszebb példa arra, hogy a nyelvjárás továbbörökíthető a családban...*

– Azt gondolom, hogy ha a magyarországi német családokban ezt így csinálnák – még akkor is, ha legkevésbé is nemzedék ki is maradt a nyelv-

hagyományozásból – volna esély a nyelvjárás fennmaradására. Amikor azt kérdezik tőlem, hogy mit kell tenni, hogy megmaradjon a nyelv, mindig az az első válaszom (bár természetesen tudom, hogy ez nagyon összetett probléma), németül kell beszélni a gyerekekkel, és ebbe be kell vonni a nagyszülőket is. Nem kell attól félni, amit gyakran hallok adatközlőimtől a terepmunkáim során, hogy a nyelvjárásban szocializált gyerekek német nyelvből kapott osztályzatára kedvezőtlenül hatna a nyelvjárásstudás, mert összekevernék azt a Standarddal. Nekem a nyelvjárás hihetetlen előnyt jelentett az irodalmi német nyelv elsajátításában.

A másik, szintén gyakran megfogalmazott „előítélet” szerint pedig azért nem beszélnek a gyerekekkel, unokákkal svábul, mert a magyar nyelv által dominált iskolarendszerben ez jelentősen hátráltatná őket a tanulmányi előmenetelükben. Nekem is van egy ilyen történetem. Négy éves koromig egy nyelvű voltam, csak a vémenői nyelvjárást tudtam, magyarul az óvodában tanultam meg. Édesanyámmal egyszer óvoda után a boltba mentünk – én kicsi voltam még, öt éves, ha lehettem –, ott volt egy tanító néni, beköltözött magyar családból, és hallotta, hogy mi svábul beszélünk. Odajött hozzánk, és amit édesanyámnak végig kellett hallgatnia, az nem volt semmi. „Felelőtlen!” – mondta neki. „Hogy képzeled ezt? Ez a gyerek buta lesz, meg fog bukni, nem fog jól teljesíteni az iskolában.” A hatvanas években ilyen szemlélettel is meg kellett küzdeni, de szüleim szerencsére nem hagyták magukat befolyásolni.

– *A mai egyetemisták nagyrészt nem nyelvjárás-környezetből jönnek. Hogyan lehet megszerettetni a témát az egyetemen?*

– Azt sajnos el kell fogadni, hogy nemzetiségi szakirányos hallgatóink nem hoznak már magukkal aktív nyelvjárásstudást, páran vannak, akik esetleg még értik. Az iskolában elsajátított „Hochdeutsch”-ot beszélnek, s többen közülük nem is magyarországi német származásúak. Azt is látom, és el kell fogadnom, hogy a hagyományos népi kultúra – ami számomra a nyelvjárással szerves egységet alkot, hiszen részben megéltem, részben elbeszélésekből ismerem – már a faluhelyről származó hallgatók számára is „idegen”. Ezek a tények kihívást jelentenek az oktatásban és új, ennek megfelelő módszerek alkalmazását teszik szükségessé a tudásközvetítésben. De megéri, van hozadéka. Az utóbbi három alkalommal – kiváló diplomamunkájuk alapján, konzulensi előterjesztésemre – hallgatóim kapták a Magyarországi Németek Országos Önkormányzata által évente odaítélt „Koch Valéria-díjat” felsőoktatási kategóriában. Ezen kívül számos hallgatóm szakdolgozata jelent már meg a „Beiträge zur Volkskunde der Ungarndeutschen” című kiadványsorozatunkban, csak a legutóbbi, tavalyi kötetben három.

Nagyon szeretek tanítani és azt hiszem, lelkesen is teszem, bár erről a hallgatóimat kellene megkérdezni. Szeretném őket „megfertőzni” azoknak az

összefüggéseknek a szépségével, amik nekem oly sokat jelentenek, legyen bár szó bizonyos nyelvjárási jellegzetességekről, vagy a *lekvár*, a *pipacs*, a *kukorica* jövevényszavaink átvételének fantasztikusan érdekes kultúrtörténeti, klimatológiai okairól.

– A tudományos munkái közül melyikre a legbüszkébb?

– A két legjelentősebbet említeném meg. Az egyik a „Magyarországi Német Nyelvatlasz” dél-magyarországi régiót feldolgozó két kötete. 2004-ben alakult a kutatócsoport, amelynek én is tagja voltam, s a két kötet 2008-ban és 2012-ben jelent meg. Amire különösen büszke vagyok, az az általam kidolgozott kartografálási módszer. Nem volt egyszerű, hiszen a hazai németesség által lakott legnagyobb, legkompaktabb és ugyanakkor nyelvjárásilag legheterogénebb régiójáról van szó, a nyelvi adatok optimális térképi vizualizálása igazi kihívást jelentett.

A másik büszkeségem a szintén 2012-ben megjelent monográfiám a hazai német nyelvjárásokba betagozódott magyar jövevényszavakról. A kötet egy 732 jövevényszóból álló szótárt tartalmaz, melyeket az 1945-ig megjelent publikációkból izoláltam és adatoltam sok-sok éven keresztül. Az ezekkel kapcsolatos elemzések is helyet kaptak a könyvben. Rendkívül idő- és munkaigényes volt a forráskutatás, de én nagyon szerettem vele „bíbelődni”. A szavak, így a jövevényszavak is, nagyon sokat tudnak „mesélni”, ha jól „kérdézzük” őket.

Röviden kitérnék még „A nyelvi másság dimenziói: a kisebbségi nyelvek megőrzésének lehetőségei” című projektre is, melynek keretében – a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete két munkatársa vezetésével – hat hazai kisebbségnél vizsgáltuk azonos módszerrel a nyelvhasználat, nyelvcseré és az identitás kérdéseit. A hazai németeket Tarján „képviselte”, ahol 2003/2004-ben én végzettem a terepmunkát. A 70 adatközlő által elmon-

Amire intézetünk a legbüszkébb: a magyarországi németek nyelvi atlaszának első és második kötete

Szabó János felvételei

dottakból már több publikációm is megjelent. Tarján azóta – szülőfalum mellett – a másik kedvenc sváb településem, ahol nagyon szívesen fogadtak. Ezúton is köszönöm a rám szánt idejüket és kedvességüket.

– A tanítás és a tudományos-szakmai tevékenység hogyan egészítik ki egymást?

– Miként a kérdésben is helyesen szerepel: szervesen kiegészítik egymást, úgy ahogy ezt a felsőoktatásban el is várják. Nem önálló egységek, egyik sem működik jól a másik nélkül. Én mindkettőt – a tanítást és a kutatást is – nagyon szeretem. Igyekszem az óráimba mindig beépíteni saját vagy munkatársaim újabb kutatási eredményeit, s tanítványaimat így meggyőzni a kutatómunka szépségeiről. Egyáltalán: szeretek hallgatókkal foglalkozni. Tanárnak nincs annál jobb visszajelzés, mint amikor már jó pár éve végzett hallgatók még mindig küldenek karácsonyi üdvözlőlapot, vagy egyszer csak bekopognak az egyetemi szobámba, mert erre jártak és kicsit beszélgetni akarnak. Szeretek fiatalok közt lenni, fiatalon tartanak.

Korb Angéla

Kedves Barátunk!

Köszönjük, hogy a Filantróp Társaság Barátság Egyesületének – mely a BARÁTSÁG című folyóirat kiadója – juttatta személyi jövedelemadójának 1%-át: **17 358 Ft**-ot. A pénzt a lap megjelenítésére fordítottuk. Kérjük, gondoljon ránk ismét, amikor 2013. évi személyi jövedelemadójának 1 százalékáról rendelkezik és kedvezményezettként a Filantróp Társaság Barátság Egyesülete adószámát:

18037511-1-43

tüntesse fel. Zárt borítékban, adóbevallásával együtt küldje meg az Adóhivatalnak. Fontos, hogy Ön a borítékon megadja nevét, lakcímét és adóazonosító jelét is.

Köszönettel és tisztelettel:

Mayer Éva
elnök